

СЪХРАНЯВАНЕ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА АРХИТЕКТУРНО НАСЛЕДСТВО И ИЗГРАЖДАНЕ НА КУЛТУРНИ РАЙОНИ НА ТЕРИТОРИЯТА

Миглена Молхова, Зорница Станева, Силвия Иванова
„Зинев Арт Технологии“ ЕООД

Резюме. Настоящата статия е изготвена във връзка с изпълнението на проект: „Умения Аркиландия – подкрепа за бъдещето чрез възстановяване на миналото“, номер на договора BG051PO001-7.0.07-0013-C0001, осъществяван с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз. Целта на статията е да представи изработените във връзка с интегриран успешен подход за обучение четири учебни модула, които ще подпомогнат две проблемни за България сфери – високата безработица в малките населени места и необходимостта на национално ниво от специалисти и подходи за адекватна поддръжка на архитектурно наследство.

Проектът прилага комбиниран подход за проучване и анализиране на ресурсите на територията и обучение на местни специалисти как да поддържат и възстановяват, а от там и да се възползват по устойчив начин от местните културни и архитектурни обекти. Подходът Аркиландия, който „Зинев Арт Технологии“ внедрява в България, се е доказал като изключително успешен на пилотните територии в Италия, Полша и Швеция, където е бил приложен.

Иновативността на Аркиландия допринася за осъзнаване на икономическата и културната ценност, присъща за местната идентичност, свързана с традиционната и историческата архитектура, занаятчийските дейности и свързаните с тях традиции, включително и чрез използването на художествени и креативни средства и на нови информационни технологии.

Четири дъла, с които се запознавате в статията, представят в съкратен вариант включеното в учебните модули съдържание.

Keywords: vocational training, sustainable development, integrated conservation, built heritage, restoration, maintenance, traditional techniques and materials, cultural regions

I. Оценка на архитектурни културни обекти на територията

Понятието културно-историческо наследство е дефинирано по различен начин в различните държави и от различните институции, които засягат въ-

просите с опазването на културно-историческото наследство. Това понятие включва огромно многообразие от обекти (от различни исторически периоди, типология, функция и т.н.). Говори се за архитектурни паметници, паметници на културата и др. Общият признак е, че те притежават доказана културно-историческа стойност. В България е възможно придобиването на статут „паметник на културата“, което разграничава този обект от подобни без наличието на този статут. Определението, което ICOMOS (международен комитет за паметниците и забележителните места) е възприел като работно, за да се избегнат затрудненията, предизвиквани от използването на различни критерии в отделни страни и в рамките на отделни култури, е: „творби на архитектурата със забележителна стойност и природни феномени“.

Този учебен модул разглежда няколко теми, а именно:

А) Необходимост от интегрирана консервация

Понятието „интегрирана консервация“, признато най-напред в резолюции, приети през 60-те години, по повод на необходимостта от осъществяване на връзка между опазването на наследството и благоустройството на териториите, беше една от най-важните стъпки от развитието на европейската политика в областта на архитектурното наследство.¹⁾ Тази идея беше затвърдена от европейската Харта за архитектурно наследство, от Декларацията от Амстердам, последица от Конгреса върху европейското архитектурно наследство, както и от Резолюция 76 (28) на Комитета на министрите.

Основните принципи в опазването на архитектурните обекти могат да бъдат обобщени, както следва:

- Паметникът е неделим от историческата епоха, за която свидетелства, и от средата, в която е разположен.
- Уважение към автентичността и традиционните материали.
- Уважение към ценните приноси на всички епохи в изграждането на паметника, тъй като не стилово единство е целта на реставрацията.
- Всички работи по консервацията, реставрацията и разкопките трябва винаги да се придружават от точна документация под формата на аналитични и критични отчети, илюстрирани с чертежи и фотоси.

Б) Изследване на обектите на територията

Изследването на културното наследство може да се използва като част от общинската стратегия за планиране и управление. То също така може да бъде инструмент за развитие и управление, който:

- записва историческото и настоящото използване на земята;
- представя гъстотата на застрояване на улиците, развитието и моделите на застрояване;
- идентифицира проблемните зони и спомага за насочване на бъдещото развитие;
- демонстрира развитието на строителство, практики и елементи;

- предлага нови възможности за обществената осведоменост по отношение на местното наследство;

- информира туристическата индустрия;

- насърчава развитието на бизнеса.

Най-общо изследванията на архитектурното наследство могат да бъдат разделени на два вида: познавателно и задълбочено изследване.

Познавателното изследване се отнася до намиране на обща информация за обектите, докато задълбоченото, освен общите сведения за обектите, включва и детайлна информация за техните характеристики, за заобикалящата ги среда и развитието им през годините. Задълбоченото проучване трябва да осигури подробна информация за архитектурните обекти на дадена територия и да създаде подробно досие за всеки един от тях. Този тип изследване изисква време, значителни финансови ресурси и висококвалифициран персонал.²⁾

Задълбоченото изследване би трябвало да се планира внимателно по отношение на време на провеждане и зони на интерес. Добре е да се определи целеви исторически период (или периоди), от който да се изследват всички обекти на територията на общината, за да може организацията на работата да върви по-гладко – например една област на изследване би могла да се стесни, като се избере период преди 1965 г. или период между 1914 г. и 1919 г., разглеждайки ресурсите, построени по време на Първата световна война.

Видовете архитектурни ресурси в отделните зони също са различни. Затова е необходимо екипите да бъдат предварително подготвени за теренна работа в зависимост от местоположението на ресурсите. Консултантите, включени в проекта, могат да помогнат много при определянето на бюджета, който следва да е съобразен с обхвата на изследването, заплатите на екипите и консултантите и с административните разходи.

В) Оценка на обектите – допустимост; значимост; цялостност/непокрътност

Независимо дали става дума за кафене на ъгъла, или за богато украсена църква, сградите имат стойност, която е важна за дефиниране на чувството за принадлежност към общността. Процесът на оценка включва следните етапи³⁾:

- Оценка на ресурса от гледна точка на неговата допустимост за включване в списъка с важни за територията обекти. Не всички сгради и обекти на архитектурното наследство са подходящи за включване в инвентарния списък на общината.

- Оценка на ресурса относно неговата значимост за територията.

- Оценка на ресурса от гледна точка на неговата непокрътност – в този етап следва да се прецени дали обектът притежава историческите и автентични характеристики и материал, необходими за пресъздаване на неговата значимост.

- Инвентарният списък на архитектурните обекти на територията може да

включва всички обекти на територията, но етапът на оценка следва да избере онези, които са наистина значими за територията и с които общината следва да работи в бъдеще.

II. Управление на архитектурните културни обекти на територията

Идеята на управлението на територията с фокус опазването и съхраняването на архитектурното ѝ наследство има за цел:

- да изработи програми за идентифициране, консервация и съхранение на местното наследство;

- да планира дейности, включващи обекти на местното наследство (и които да съответстват на целите на управляващите органи);

- да включи дейности по отношение на местното наследство в други управленски планове и програми (за жилищно строителство и настаняване напр.).

Решението за опазване на историческата сграда е сложен процес, взето на базата на културни, исторически и политически аспекти. То може да бъде описано като приключило успешно изразяване на смисъл и ценности.⁴⁾ Проф. Луиджи Фуско Жирард посочва, че е необходим нов подход в градското управление. Управлението на града, като динамичен комплекс и адаптивна система, е ориентирано към управление на тази сложност чрез увеличаване на новите икономически и метаикономически ценности чрез стимули за всички процеси на създаване на стойност. Условието в новия подход на управление е да се разгледа устойчивостта; творчеството и устойчивостта да са тясно преплетени, като ясно показват най-добрите практики. Според това Фуско Жирард посочва, че за да се гарантира устойчивостта и за да се регенерира един град, е необходимо да се инвестира в култура. Културната устойчивост на града е вътрешната енергия, вътрешната сила, която позволява да се реагира на външни сили, адаптирането към тях и опазването на специфична идентичност в дългосрочен план независимо от бурните процеси на трансформация и да се проектират печеливши нови решения.

Този учебен модул разглежда още:

А) Включване на местното население в дейностите по консервация и съживяване на архитектурните обекти

Участието на общността е много важен аспект в съживяването на всяка общност, без значение колко е голяма. Без общността наистина да повярва и да се включи, нито един проект не може да започне или да бъде приет, след като е приключил. В много страни парите, които се отпускат за опазване на архитектурното културно наследство, са често свързани с участието на общността (т.е. без участие на общността и документиране на инициативите, свързани с това, пари не се отпускат). Често това изискване е спънка за лица/общности, които търсят пари по грантови схеми. Членовете на общността, когато се дава възможност да бъдат информирани и да участват в процеса на

съживяване, са или могат да бъдат решаващ фактор за успеха на даден проект. Успешното участие на общността се основава на информация и диалог. Само информирана общност може да бъде част от процеса на вземане на решения, които след това ще доведат до устойчиво съживяване на територията.

Б) Модел на изграждане на културни райони на териториите, на които са налице обекти на културното архитектурно наследство

Моделът на изграждане на културни райони на територии, на които са налице обекти на културното архитектурно наследство е един добър модел за опазване и съхраняване на културното наследство, и едновременно с това подобряване на икономическото положение на региона. Политиките за икономическо развитие и ревитализиране на общностите въз основа на регионални ресурси посредством изкуство и култура придобиват все по-голяма популярност. Културните райони предлагат механизъм за постигане на тези цели чрез унифициране на множество бизнес структури, организации и самите общности в зони със значителни културни ресурси.

Развитието на системен регион може да се реализира със старт от долу нагоре или обратно, в зависимост от специфичния контекст, макар че дори в случаите с подход от долу нагоре рано или късно някоя агенция или координираща фигура поема лидерството в процеса, без изцяло да неутрализира самоорганизираното развитие. Този случай е типичен за ситуации, при които участниците пионери са частни (фирми, организации с идеална цел, университети и обучаващи центрове, културни институции и прочие), а публичните такива се включват на по-късен етап: това е по-типично за северноевропейските случаи, макар че подобни се намират и в останалите части на Европа. Вторият посочен вариант изцяло представя ситуации, при които инициаторът е публична фигура, която постепенно въвлеча частни организации в една споделена визия за местно развитие – този вариант е по-типичен, макар и не единствен за европейския контекст.

В) Формиране на публично-частни партньорства за целите на управление на архитектурните обекти

Публично-частните партньорства (ПЧП) се постигат посредством договорености между лица от държавния и частния сектор за изграждане на обществена инфраструктура и комунални обекти и за предоставяне на свързаните с тях услуги.

Важно е да се отбележи, че ПЧП означава социално значима услуга или услуга, която се ползва от множество хора, да започне да се предоставя от частна фирма от името на държавата. ПЧП е дългосрочно договорно отношение между лица от частния и публичния сектор за финансиране, построяване, реконструкция, управление и поддръжка на инфраструктура с оглед постигане на по-добро ниво на предоставяните на обществеността услуги, свързани с тази инфраструктура.⁵⁾

Характерното за тези партньорства е, че участващите в тях споделят ин-

вестициите, риска и отговорността и възнаграждението. Те могат да имат различно предназначение, но обикновено включват финансиране, проектиране, строителство, експлоатация и поддръжка на инфраструктурни обекти и услуги. Логиката, която стои зад изграждането на партньорствата, се състои в това, че и общественият, и частният сектор имат свои уникални характеристики, от които произтичат предимства, свързани с определени аспекти на предоставянето на услуги или разработката на проекти. Най-успешни партньорски договорености са тези, които използват силните страни на публичния и частния сектор за изграждане на взаимно допълващи се отношения.

Ролята и отговорностите на партньорите могат да бъдат различни при различните проекти. Но според Евростат, за да бъде класифицирана една сделка като ПЧП, частният партньор трябва да поеме строителния риск и поне един от двата риска – за наличност на предоставяната услуга или за нейното търсене. Именно идентифицирането, остойностяването и разпределението на рисковете по проекта (т.нар. матрица на риска) между партньорите е един от ключовите моменти във всяко ПЧП.⁶⁾

III. Възстановяване и повторно използване на сградите, архитектурни културни обекти на територията

Този учебен модул разглежда няколко теми, а именно:

А) Причини за разрушаване на сградите

Сградите, представляващи част от архитектурното и културно наследство на България, трябва да бъдат добре поддържани и съхранявани. Процесът по поддръжка и опазване на архитектурните паметници включва мерки, насочени към предпазване на сградите от разрушаване, в това число техния външен облик – фасади, покрив, входни врати, прозорци и разбира се, техния интериор. Преобладаващата част от сградите с архитектурно значение са със сменено предназначение и понастоящем функционират като музеи или галерии, което означава, че в тях се помещават и съхраняват временни или постоянни изложби и експозиции с ценни експонати. Това тяхно ново предназначение е свързано с непрекъснат поток от множество посетители, което налага поддържането на определен микроклимат в помещенията на сградата, който да бъде подходящ както за съхраняване на експонатите, така и за приемане на посетители.

Друга съществена част от българското архитектурно наследство са манастири, църкви и храмове. При тях освен впечатляващия екстериор изключително ценни са техните стенописи, фрески и мозайки. Това, което може да се обобщи, е, че различните сгради-паметници са строени по различно време, с различни материали, съгласно различни архитектурно-конструктивни планове. Независимо от тези различия, според специалистите в тази област, причините за разрушаването на сградите са все едни и същи и се дължат основно на промените в атмосферните условия – като например налягане на въздуха, температура и влажност.⁷⁾

Б) Развитие на строителството в България

Българската държава е изключително богата от гледна точка на културно и архитектурно наследство. В исторически план развитието на архитектурата и строителството в България преминава през няколко периода:

- Античност – до V век;
- Средновековие – V – XIV век;
- години под турско робство – XIV – XVIII век;
- Възраждане – XVIII – първата четвърт на XIX век;
- следосвободенска епоха – 1878 – 1944 г.;
- периода 1945 – 1980 г.;
- от 1980 г. до днес.

Преобладаващата част от българското архитектурно наследство датира от времето на Средновековието, годините под османско владичество и първите години след Освобождението. Архитектурата на Българското средновековие е дело на прабългарите, които са силно повлияни от архитектурните традиции на различните народи, населявали земите на тогавашна България, и от Византийската империя. Централизираната и строга организация на Първото българско царство се характеризира с изграждането на нови престолни градове и мащабни по своя обем постройки – като например крепостни съоръжения, дворци и палати, впечатляващи храмове. Внушителната украса на сградите насърчава развитието на монументално-декоративното изкуство – мозайки, стенописи, керамика и т.н. За разлика от предишните периоди на развитие на българската държава, когато в строителството по-широко застъпена е тухлата, за средновековната архитектура е характерна преди всичко зидарията от големи каменни блокове и варов разтвор и по-рядко ломени камъни, свързани с глина.

Част от запазеното до днес средновековно архитектурно изкуство са Плаковският манастир „Св. Илия“ (с. Плаково), църквата „Св. Димитър“ (Велико Търново), Преображенски манастир „Св. Преображение Господне“ (Велико Търново), Килифаревският манастир „Рождество Богородично“ (с. Килифарево), манастир „Св. Троица“ (с. Раковица), манастирът „Св. Архангел Михаил“ (с. Долна Бешовица), Черепишки манастир (с. Лютиброд), Кулата на Мешчиите (Враца) и др.

IV. Стартиране на собствен бизнес в сектора „Възстановяване и реставрация на архитектурното наследство“

От много години проблемът за осигуряването на благоприятни условия за създаване на нови предприятия както чрез подходящи правителствени политики за насърчаване, така и посредством ефикасни обслужващи структури, е в центъра на дебатите във всички страни членки на Европейския съюз. Всъщност създаването на ново предприятие е комплексен процес, разделен на множество стъпки, тъй като предприемаческото събитие е резултат от съвместното действие на множество променливи. Някои от тези променли-

ви са свързани с личността, натрупания професионален опит и обучението на новия предприемач; други се отнасят до социалната, политическа и икономическа среда, в която предприемаческата инициатива трябва да бъде реализирана.

За да е успешен един проект/собствен бизнес, той трябва да бъде: полезен (за всички участници и ползватели), реалистичен и изпълним. Тези качествени характеристики са тясно свързани с т.нар. „Бермудски триъгълник“ на всеки проект – количествените и измерими обхват, време и бюджет, взаимосвързани, право или обратно пропорционално зависими. Този въпрос, както и много други, сред които възникването на трудно преодолими рискови ситуации, които понякога довеждат до прекратяване на дейностите, правене на високи разходи за преодоляване, отлагане във времето, влошаване на човешки взаимоотношения и прочие, се обсъждат в последния модул от изработената учебна програма.

Подробните учебни модули, както и всички резултати по проекта, можете да откриете на: <http://archilandia.wordpress.com/постигнати-резултати>.

Благодарности

Авторите биха желали да изразят благодарност за подкрепата, получена от останалите ключови експерти, ангажирани с изпълнението на цитирания проект, и по-конкретно г-жа Жени Личева от „Зинев Арт Технологии“ ЕООД и г-н Джовани Иломеи от Консорцио Дие Джаре, Бареса, Сардиния. Без тяхното съдействие и целенасочени действия проектът и настоящият материал не биха станали реалност.

БЕЛЕЖКИ

1. “Cultural heritage and local development: a guide for local governments”, Published by Craterre-ENSAG/Convention France-UNESCO, 2006
2. Вж. „Identifying Historic Places“, Municipal Heritage Partnership Program 2010.
3. „Evaluating Historic Places: Eligibility, Significance and Integrity“, Municipal Heritage Partnership Program 2010.
4. Gustafsson, C., Ph.D. “Heritage Halland, A trading zone for built cultural heritage aiming at regional sustainable development”, 2010, http://www.coast-alive.eu/sites...a_trading_zone_for_built_cultural_heritage_aiming_at_regional_sustainable_development.pdf
5. Вж. Филипов, Л. „Криворазбраното публично-частно партньорство“, <http://www.partnerships.bg>
6. Вж. Филипов, Л., пак там.
7. Климаркет. Микроклимат в сгради – архитектурни паметници (<http://www.climamarket.bg/микроклимат-в-сгради-архитектурни-па.html>, 18.11.2013)

ЛИТЕРАТУРА

- Staneva, Hr. (2006) *Conservation of cultural heritage in Bulgaria and buffer zone issues*, The World heritage Convention and the Buffer Zone, ICOMOS Symposium 28 – 29 November.
- Симеонова-Коруджиева, Д. (2011). *Недвижимото културно наследство – въпроси на териториалноустройствената защита*.
- Кандулкова, Й. (2007). *История на опазването на културното наследство в България до Втората световна война*, София.
- Сантагата, У. (2004). *Културни региони и икономическо развитие*, Уолтър, Университет в Торино, Италия.
- Георгиев, Г. *Старата къща* (<http://www.asem-bg.org/старата-къща>, 26.11.2013).
- Йорданов, С., (2010). Българските къщи през Възраждането . *Още за къщата*, 2010, № 12.
- Обновяване и оздравяване на фасади по системата weber.san.// *Направи сам*, 2007, №11.
- Трайкова, М., Чардакова, Т. (2013). *Избраните теми по избираема дисциплина „Диагностика, възстановяване и усиляване на сгради“ за специалност ССС*. София.
- Климамаркет. *Микроклимат в сгради – архитектурни паметници*.
- Филипов, Л. *Криворазбраното публично-частно партньорство*.
- Sacco, Pier-Luigi, Ferilli, G., Blessi, G., Nuccio, M., (2008) *Culture as an engine of Local Development Processes: System-Wide Cultural Districts*, Universita IUAV di Venezia, Dipartimento delle Arti e Del Disegno Industriale.
- Municipal heritage partnership program (2010), Canada's Historic places, *Managing of historic places*.
- Gustafsson, C., (2010) *Heritage Halland, A trading zone for built cultural heritage aiming at regional sustainable development*.
- Municipal Heritage Partnership Program 2010.
- Коева, М. *Методика за изучаване на архитектурните паметници*.
- Craterre-ENSAG/Convention France-UNESCO (2006) *Cultural heritage and local development: a guide for local governments*.

REFERENCES

- Staneva, Hr. (2006) *Conservation of cultural heritage in Bulgaria and buffer zone issues*, The World heritage Convention and the Buffer Zone, ICOMOS Symposium 28 – 29 November.
- Simeonova-Korudzhieva, D. (2011). *Nedvizhimoto kulturno nasledstvo – vaprosi na teritorialnoustroystvenata zashtita*.
- Kandulkova, Y. (2007). *Istoriya na opazvaneto na kulturnoto nasledstvo v Balgariya do Vtorata svetovna vojna*, Sofiya.

- Santagata, U. (2004). *Kulturni regioni i iкономическо razvitie*, Uoltar, Universitet v Torino, Italiya.
- Georgiev, G. *Starata kashta* (<http://www.aseм-bg.org/starata-kashta>, 26.11.2013).
- Yordanov, S. (2010). *Balgarskite kashti prez Vazrazhdaneto* ./ Oshte za kashtata, 2010, № 12.
- Obnovyavane i ozdravyavane na fasadi po sistemata weber.san.*./ Napravi sam, 2007, №11.
- Traykova, M., Chardakova T. (2013). *Izbranite temi po izbiraema distsiplina „Diagnostika, vazstanovyavane i usilvane na sgradi” za spetsialnost SSS*. Sofiya.
- Klimamarket. *Mikroklimat v sgradi – arhitekturni pametnitsi*.
- Filipov, L. *Krivorazbranoto publichno-chastno partnyorstvo*.
- Sacco, Pier-Luigi, Ferilli, G., Blessi, G., Nuccio, M., (2008) *Culture as an engine of Local Development Processes: System-Wide Cultural Districts*, Universita IUAV di Venezia, Dipartimento delle Arti e Del Disegno Industriale.
- Municipal heritage partnership program (2010), *Canada’s Historic places, Managing of historic places*.
- Gustafsson, C. (2010). *Heritage Halland, A trading zone for built cultural heritage aiming at regional sustainable development*.
- Municipal Heritage Partnership Program 2010.
- Koeva, M. *Metodika za izuchavane na arhitekturnite pametnitsi*.
- Craterre-ENSAG/Convention France-UNESCO (2006). *Cultural heritage and local development: a guide for local governments*.

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския соци-

ален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от „Зинев Арт Технологии“ ЕООД и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Министерство на труда и социалната политика.“

INTEGRATED CONSERVATION OF ARCHITECTURAL CULTURAL HERITAGE, FOCUSED ON SUSTAINABLE TERRITORIAL DEVELOPMENT – GOOD PRACTICES IN THE SPHERE OF SUSTAINABLE INTEGRATED CONSERVATION AND IMPROVING THE EMPLOYMENT OPPORTUNITIES AND TERRITORIAL MANAGEMENT

Abstract. The present article has been developed in accordance with the implementation of „Archilandia skills – supporting the future through restoration of the past” project, contract number BG051PO001-7.0.07-0013-C0001, implemented with the financial support of the Human Resources Development Operational Programme 2007-2013, co-financed by the European Social Fund of the European Union.

The aim of this article is to present the four training modules developed in connection with an integrated successful training approach, supporting two problematic spheres for Bulgaria – high unemployment in the provincial towns and national level necessity for specialists and approaches for adequate maintenance of architectural heritage.

The projects applies a combined approach for studying and analyzing the resources of the territory and training local experts how to maintain and restore, hence take advantage in a sustainable manner from the local cultural and architectural sites. The Archilandia approach, which Zinev Art Technologies is integrating in Bulgarian practices, has proven its effectiveness in pilot territories in Italy, Poland and Sweden, where it has been tested.

The innovativeness of Archilandia contributes to raising the awareness of the economic and cultural value, inherent to local identity, connected with traditional and historic architecture, craftsman activities and the related traditions also through the use of artistic and creative means and new information technologies.

The four sections, which you see in this article, represent in brief the contents included in the training modules.

✉ **Dr. Miglena Molhova, Mrs. Zornitsa Staneva, Mrs. Silvia Ivanova**

Zinev Art Technologies
Mladost 4, building 425, entrance 3, ap. 53
1715 Sofia, Bulgaria
E-mail: zinevart@gmail.com